

Schizofrenie en autisme als klinisch perspectief

Verslag van het NLS-Seminarie “verknopingen” op zaterdag 9 maart 2013

Abe Geldhof

Dit jaar werd het theoretisch seminarie “Verknopingen” geleid door Yves Vanderveken, lid van het Uitvoerend Comité van de NLS. Hij herinnerde ons er aan dat zowel het komende congres van de NLS te Athene als het tweede Europees congres van de psychoanalyse, Pipol 6, te Brussel, in een zelfde perspectief staan. Beide willen ze het concept psychose opnieuw in vraag stellen, en dit mag men zelfs opvatten als een missie.

Het concept psychose is vanaf Freud, en zeker met Lacan, van nut geweest in het oriënteren van ons klinisch werk omdat het een structureel differentiële kliniek in rekening brengt. De diagnose, die erfgoed is van de klassieke psychiatrie, werd dan wel niet geboren uit de schoot van de psychoanalyse, toch was het Freud die daarin voor het eerst een psychisch proces las waarin een subject aan het werk is. Het staat het subject namelijk toe zijn subjectieve wereld te lezen op pulsioneel en relationeel vlak. Lacan liet ons vervolgens toe de waan te lezen als een stabilisatie van de betekenis daar waar de vadermetafoor mislukte. De waan heeft daarbij een dubbele dimensie van genezing en ziekte, van uitvinding en ravage.

Volgend op het uitwerken van de waanmetafoor generaliseert Lacan deze dimensie voor elk spreekwezen. Vanderveken stelde dat dit een noodzakelijke sprong is in het tijdperk na de oedipus, en noemt deze redenering “continuïstisch”. De schizofrenie biedt ons namelijk een uitgangspunt om de neurose te benaderen. Het citaat van Lacan uit ‘L’étourdit’ vormt daarin de vaste referentie. Hij stelt daar dat de organen van het levende lichaam voor elk spreekwezen een probleem vormen en dat de schizofreen om de organen een functie te geven niet kan steunen op de gevestigde discours. Hij staat voor de taak daar een singuliere oplossing voor te vinden, waarvoor de term “uitvinding” gerechtvaardigd is. Dit in tegenstelling tot de typische wijzen van omgaan, die bijvoorbeeld via de opvoeding worden overgedragen, en in essentie debiel zijn. De schizofreen kan daar zijn toevlucht niet nemen en wordt dus wel gedwongen er een uit te vinden. In het tijdperk dat de “ware religie” zichzelf ontslaat van de last het gevestigde discours te moeten funderen, en het huwelijk tussen het kapitalistische en het wetenschappelijke discours de singuliere wijzen van genieten promoot, vormt de schizofrenie een paradigma voor subjecten die in de war zijn in hun wijze van genieten.

Dit heeft een dubbel gevolg voor onze klinische oriëntatie. Het zorgt tegelijkertijd voor een “veralledaagsing” van de psychose en voor een in vraag stellen van wat de term neurose nog kan betekenen. Het belang verschuift namelijk van de Naam-van-de-Vader naar het sinthoom. In dit dubbele gevolg schuilt de brandende vraag wat wij nog psychose noemen in de hedendaagse analytische kliniek, en het is vanuit deze vaststelling dat Éric Laurent de komende congressen een missie toeweest. We moeten er dan ook rekening mee houden dat we op een dag misschien zullen moeten voorbij gaan aan de term psychose. Er is namelijk een veralgemening van de singuliere uitvinding voor een singuliere wijze van genieten, en bovendien wordt de term psychose vaak afgewezen. Niemand wil psychotisch worden genoemd.

Samengevat biedt het benaderen van de kliniek vanuit het perspectief van de schizofrenie ons de mogelijkheid te spreken over het onderscheid tussen typische en symptomatische uitvindingen, een onderscheid dat verre van waardeloos is, en niet noodzakelijk gerecupereerd dient te worden in de schoot van de psychotische entiteit.

Nu tekent zich evenwel een nieuw perspectief af. Onder invloed van nieuwe technologieën en een exponentiële productie van nieuwe objecten, weet het subject zich steeds meer en zonder ophouden verbonden met een object of een netwerk, en dit verstoort de verhoudingen tussen de spreekwezens diepgaand. Het is een wereld waarin elke Eén gekoppeld is aan zijn i-object, in plaats van aan de sociale band. De psychoanalyse lijkt wel een van de laatste eilandjes waar wat gezegd wordt, beschouwd wordt als een gebeurtenis, en waar de stem zich niet onafhankelijk van het lichaam aandient.

Waar de schizofrenie het structurele punt blijft voor het geheel van de kliniek, ruimt ze hier plaats voor het autisme als perspectief om de kliniek te lezen. Het autistisch subject leert ons nu namelijk hoe elk spreekwezen zijn lichaam van apparaten dient te voorzien om het aan het reële van de pulsie aan te passen. Wat aanvankelijk van de orde van de gadget was, heeft steeds meer de positie van een complementair orgaan gekregen. Het is een zeer levend lichamenlijk verlengstuk waaraan het spreekwezen niet meer voorbij kan.

In het autisme valt een bijzondere verhouding tot het object op, dat drager is van een repetitief genot. Het is een extiem buiten-lijvig object. Het is zowel van het lichaam als buiten het lichaam. Vanderveken herinnerde ons aan het geval Joey dat als een kleine mens-machine was toen Bruno Bettelheim hem ontmoette. Wanneer de machine op *off* stond, bestond hij niet. Hij was zelf de machine en bestond door de machine. Doorheen de therapie ziet men hoe een buiten-lijvige machine ontstaat, die steeds kleiner wordt qua volume en hem dusdanig animeert dat hij een diploma kan behalen en een reëel weten als techniek kan ontwikkelen. Hij evolueert, om het zo te zeggen, van kind-machine naar kind-aan-de-machine. Het object tekent een pulsioneel circuit uit tussen het lichaam en de Ander. In het beste geval creëert de autist dus een dergelijk supplementair orgaan, in het slechtste moet dat via de automutilatie gerealiseerd worden.

Op freudiaanse wijze kan men ook hier het normale vanuit het pathologische lezen. De koppeling aan i-gadgets is een koppeling aan objecten-meer-aan-genieten. Het zijn plaatshouders voor een pulsioneel object van en buiten het lichaam, dat het subject veroorzaakt. Het beeldscherm kan daarbij als een speciaal object worden gezien. De boord van het scherm heeft een kalmerend functie. Het fixeert en kadert, terwijl de dubbelzinnigheden van de taal en de dimensie van de stem beangstigen. De sociale netwerken en de webpagina's anderzijds dienen essentieel om voor ieder zijn punt van singulariteit te laten gelden. Ze tonen ons dat geen enkele categorie in de Ander de naam van ons zijn kan aanduiden. De act van de analyticus zal er, zo stelt Vanderveken, over waken niet teveel kortsluitingen of stops te veroorzaken. Zo kan ze een vorm van genieten afzonderen en het subject er van losmaken, wat het subject er toe kan aanzetten er een sinthomatisch gebruik van te maken.

Na de theoretische uiteenzetting brachten Agnieszka Kurek en Stijn Vanheule elk een klinisch vignet, waarin zij getuigen hoe deze lacaniaanse oriëntatie hun analytisch werk inspireert. Agnieszka Kurek, Pools lid van de NLS, getuigde over een elf jaar oud kind dat bang is voor de dood. Een aantal interventies zetten de moeder aan de inspanning van het Goed-spreken te leveren ten aanzien van haar zoon. Zo mocht de zoon bijvoorbeeld niet aan het venster staan omdat de vader, die volgens moeder gewelddadig is, hem anders zou zien. Misschien, zo intervenueert de analytica ten aanzien van de moeder, beangstigt het enigma hem meer dan de waarheid, waarop ze haar voorstelt op een andere manier te spreken over de vader van het kind. Dit leidt er uiteindelijk toe dat het kind een brief kan schrijven aan zijn vader.

Stijn Vanheule toonde aan hoe voor een patiënt de praktijk van het zetten van tatoeages een diepe wanhoop draaglijker maakte. De symbolisch beladen tatoeages schrijven haar levensverhaal op het oppervlak van het lichaam. Deze sinthomatisering luwt de passages à l'acte die steeds aan de horizon dreigden voor een subject dat zich in de taal en in de trauma's van het levensverhaal verliest. Anderzijds blijkt ook het moederschap ten aanzien van de dochter een probleem te vormen. De analyticus intervenueert door de oudste zoon in de opvoeding te betrekken, en trianguleert zo de verhouding tot het ene kind, zodat zij haar activiteit kan hervatten.